

III.

ERDÉLYI ÉVEI.

BERZEVICZY Márton Blotz Hugó 1572 január 25-én írt leve-
lével indult haza Paduából. Postán ment, a mi biztosabb
és gyorsabb volt, mintha valami kupecz-szekérre felka-
paszkodott volna, úgy hogy február 5-én már Bécsben
volt.¹ Első útja itt az udvari magyar kancellária fejéhez, Liszthy
János veszprémi püspökhöz vezette. A kancellár emberségesen
fogadta² és átvéve Blotz küldeményét, örömmel hallgatta, a mit fia
egészségéről ujságolt. S bár fogadtatásával Berzeviczy meg volt
elégedve, az nem ment túl a köteles udvariasság határán. Már
maga Blotz is lágymelegen ajánlotta Liszthynek,³ a kire Ber-
zeviczy egyáltalán nem tett jó benyomást. De dolgát teljesen
elrontotta azzal a tapintatlanságával, hogy fia nevelését — s
általa tehát Blotz nevelési rendszerét — kritizálta.⁴ Ez az őszinte-
sége most még nem volt helyénvaló. Fellépése sem. Bizonyos
nagyképüsködés látszott modorán, azoknak sajátsága, kik mindent
lekicsinyelnek s magukat érdemüknél többre becsülik. Gyermekes
irigység és bosszuság rejlett minden szava alján, a nélkül, hogy
vele magán kívül bárkinek is ártott volna. Fitymálva szólt Blotz-
ról és gúnyolódva Kovacsóczyról, midőn Velenczében imént meg-
jelent oratióját az íróasztalon megpillantotta. Ez önhitt bemutat-
kozásával ekként oly rossz benyomást tett a bécsi magyarokra,
hogy Liszthy püspök Zsámboki jelenlétében hangosan mondta

¹ Liszthy János válasza e napról Blotz
levelére; *Történelmi Tár* 1907. évf. 207. l.

² Pozsonyban kelt 1572 február 16-iki
levelében írja Berzeviczy Blotznak róla,
hogy: Me adhuc humaniter complexus
est; az *Erdélyi Múzeum* 1910. évf. 31. l.

³ Dietrich Márton Blotzhoz intézett s

Bécsben írt 1572 február 5-iki leveléből
tudjuk meg ugyanis róla, hogy: Tu sapien-
ter (quod et domino placuisse audivi)
fecisti, quod ipsum mediocriter commen-
dasti; ugyanott, 30. l.

⁴ Berzeviczy id. 1572 február 16-iki
levelében.

róla: Ime, mily arcátlan ez az ember, a kit Apollónak hirdettek; most megmutatta gyávaságát és arroganciáját.⁵

Ezek kemény, jellemben vágó szavak, még ha nem vesszük is őket betűszerinti értelmükben. Keletkezésük okát sem látjuk tisztán. Annyi bizonyos, hogy Liszthy nem szerette meg Berzeviczyt, mert még egy esztendő múlva is azt írta róla, hogy nem minden dolga egyenes.⁶ Ez a kijelentés megint megbizha-

35. LISZTHY JÁNOS ALÁÍRÁSA.

tóságára vet árnyat, mintha nagyokat mondana és szavának nem mindig volna ura. S valóban, mikor pár nap múlva Pozsonyba ment, hogy Verancsics Antal esztergomi érseknek bemutatkozzék, ő is majdnem úgy nyilatkozott Berzeviczyról, mint előbb a kancellár. Elég tanultnak vélte, de azt vette észre rajta, hogy nem felel meg annak, a mit ígért. Kapkodónak nézte, a kinek még sokat kell ügyesednie és csiszolódnia az életben. Mindazonáltal nem tagadja meg tőle támogatását, melyre őt

⁵ Dietrich id. levelében.

czius 12-én; a *Történelmi Tár* 1907. évf.

⁶ Liszthy Blotznak Bécsből, 1573 már-

208. l.

unokaöccse, Faustus ajánlotta.⁷ Ámde Verancsics kijelentése sem egyéb pusztá udvariaskodásnál. Az ő, meg Liszthy mérges, elítélő szavait pedig föltétlenül az az ellenszenv sugallta, melyet e két *királypárti* főpapunk Berzeviczy legjobb barátja, a királyi udvartól elpártolt Forgách Ferencz iránt táplált; habár maga Miksa már esztendeje megbocsátott neki.⁸

Ezt Berzeviczy úgy látszik nem vette s nem akarta észrevenni. Meg aztán hirtelen kedvesebbek kezdtek lenni iránta, mert szükségük volt reá az országgyűlés alatt, mely mindenkor megsokasította a magyar kancellária dolgát. Ebben — úgy kell lennie — Berzeviczynek is részt juttattak, legalább végig a kancellár mellett találjuk, a ki közreműködését ingyen nem vehette igénybe. Csakhogy ez a gyűlés — Berzeviczy szerint — április elején eredmény nélkül oszlott szét, mert minden kitűzött tárgya megvitatását őszire halasztották. Legfőbb sikerének mégis azt vették, hogy a császárnak két esztendőre portánként négy forintot szavaztak a török-tatár támadásától való félelem közepette, mely Gyula körül már fegyveres összeütközésben is megilyvánult.⁹

Négy nappal az országgyűlés eloszlása után, április 16-ikán Berzeviczy Liszthyvel, az udvar kíséretében Bécsbe ment. Udvari szolgálatba akart lépni s ezt külön kihallgatáson óhajtotta kérni Miksától, kit úgy látszik nem is látott, a mióta korábbi tisztjéről — ezelőtt kilencz évvel — lemondott. Verancsics azonban¹⁰ nagyon fagyosan bánt vele s nem tudta tőle azt a kegyet sem megnyerni, hogy a császár színe elé juthasson, holott Liszthy tanácsára vesztegetett e végett hiába két hónapot ezen a tájon. Berzeviczy nem vette észre, hogy ebben is a kancellár keze volt benne, a

⁷ Verancsics Antal levele Faustushoz Pozsoňyból, 1572 márczius 17-én; Verancsics összes munkái xi. k. 43. l.

⁸ Miksa 1571 január 31-én kelt megbocsátó levelének hasonmását ld. Bárfai Szabó László: Ghymesi Forgách Ferencz (Budapest, 1904.) 152. lapja mellett.

⁹ Berzeviczy Blotzhoz Pozsoňyból, 1572

április 7-én; az *Erdélyi Múzeum* 1910. évf. 33. l.

¹⁰ Nyilván őt érti Berzeviczy Blotzhoz intézett 1572 április 22-iki bécsi levelében «Noster patronus» alatt, mivel a kancellárt egyszerűen «Listhius noster» vagy «heros tuo» néven emlegeti; ugyanott, 34. l.

ki nem akarta őt hivatalában látni, de ezt neki nyíltan nem mondhatta meg. Hanem azért tisztába jött jóakarói őszinteségével és jóakaratóval s úgyszólván búcsúzatlan visszaindult hazájába.¹¹

Berzeviczy csalódottan távozott a bécsi udvarból, melyben egykor annyi időt töltött. Valószínűen meg sem állott szülőföldjéig,¹² melyet oly rég elhagyott. Szétnézett parlagon vagy legalább is gazdátlanul hagyott jószágaiban. Üdvözölte atyjafiait, testvéreinek ifjúkká nőtt gyermekeit. Imádkozott a berzeviczei szentegyház oltára előtt. Majd rendbehozta függő vagy peres

Ant. Vran Archieps
et Locumbin, z. Maru
P. y

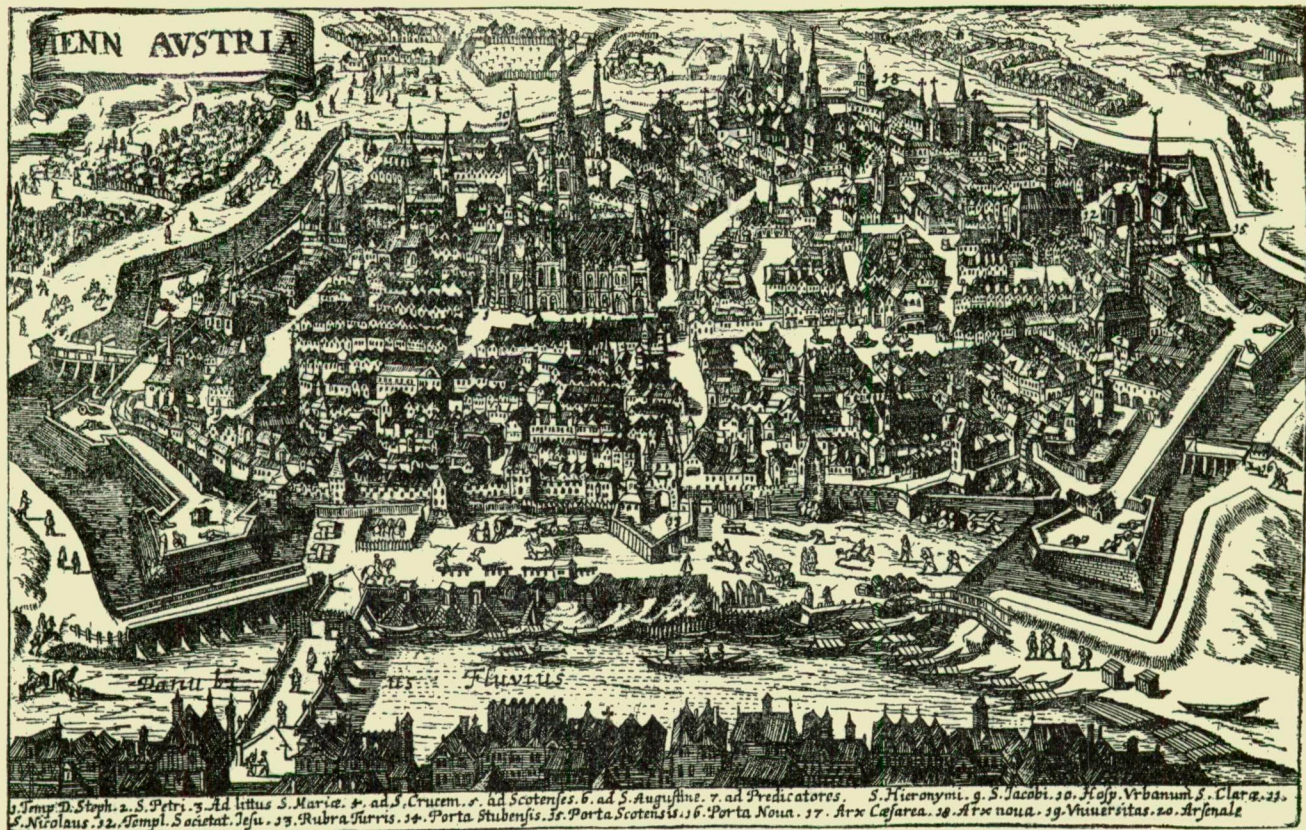
36. VERANCICS ANTAL ÉRSEK ALÁÍRÁSA.

vagyoni viszonyait. Mivel pedig az ő természetét nem elégítette ki a falusi gazdálkodás, nagyratörő vágyaival újra neki indult a világnak, hogy jövőt teremtsen magának. Ezúttal biztosra ment — Erdélyországba, melynek új fejedelme, somlyai Báthory István udvarába hívta és csalogatta, még Paduában tartózkodása idején.¹³ Ezt a meghívást Berzeviczy kétségkívül a gyulafejérvári udvarban élő Forgách Ferencznek köszönhette. Másfelől, a tanult Báthorynak tagadhatatlanul nagy érzéke volt az iránt, miként gyűjtsön udvarába tudós vagy kiváló embereket, kikben az mindig jeleskedett. Most is benne élt két olasz orvosa: Blandrata

¹¹ Fent idézett levelében írja maga Berzeviczy: Ego in patriam ibo.

¹² Föltételezzük, hogy így volt, mivel októberig semmi okleveles adatunk nincsen róla.

¹³ Berzeviczy siriratában olvassuk ugyanis, hogy: Patavio anno 1572 a principe tum Transilvaniae Stephano Bathorio evocatus.

György és Squarcialupi Marcell, rátóti Gyulafi László hadvezér, a kit Magyarországból hívott be, míg János Zsigmond udvarával a lengyel Niezowski Szaniszlót örökölte. Sok fiatal magyar ifjú pedig most állott pályája s jövő dicsősége kezdetén.

Nyar felé érhetett Berzeviczy Erdélybe, hol Forgách Ferenczet viszontláthatta. Ő ekkor már nagy úr, kancellár vala, s ajánlásának már csak ezért is nagy súlya lehetett a fejedelemnél, kinek atyjafia is volt. Régi barátjaként mutatta be s Báthory István örömmel fogadta a jeles ifjút, a kivel udvara megint egy tanult, világlátott emberrel gazdagodott. A kancellárián rendelt neki helyet Forgách mellett s a mint a két ember napról-napra

Ineditis. Amicus
Stephanus Bathory
de Somlyó. Eff.

38. BÁTHORY ISTVÁN ERDÉLYI FEJEDELEM ALÁÍRÁSA.

a hivatalos iratokat elintézte, a tíz év előtti állapotokat juttatta eszükbe, midőn ezt a munkát fiatalon tanulták. De bár külsőleg helyzetük azonos volt, amannál mégis fontosabb és nehezebb vala. Hiszen a rövid multú erdélyi fejedelemség két hatalmasság: a német és török birodalom közzé ékelve, önállóságát jóformán a tollal vitézkedve tarthatta fenn. Értettek is forгатásához fejedelmi meg államférfiai ügy, hogy valósággal iskolát teremtettek arra, miként kelljen a hatalmas császárral *praktikázni*, ő Felségét meg a török támadó szándékával és folytonos készülődése híreivel ügy rémitgetni, hogy azalatt Erdélyt baj ne érje. S ha egy kis adót fizetett is a töröknek, szabadon fejlődhetett saját szerű helyzetében. Ezt az iskolát kellett Berzeviczynek kijárnia. Könnyű volt olyan bölcs ember mellett, mint Forgách és olyan nagy eszű, kiváló diplomata oldalán, mint Báthory István vala. Csakhogy alig járt valamit ebben az iskolában, már is vizsgát és tanuságot kellett tennie tanultságáról és ügyességéről.

Őszire járt az idő, midőn Báthory arra határozta magát, hogy XIII. Gergely pápának — a ki székét csak imént, május közepén foglalta el — obedienciáját bemutassa s fiúi hódolatát külön követe által jelentse be. Meglehet, hogy erre maga Berzeviczy hívta fel figyelmét, miután ez szokásos és a külföldi katolikus fejedelmeknek udvarias kötelessége is volt. Ehhez kapcsolta Forgách is a maga ügyét, hogy mivel — hirtelen elhatározással — házasodni akart, a fejedelem ajánlatára a pápa adjon neki reá felmentést, minthogy papi teendőket úgy sem végzett soha és váradi püspöksége is csupán címzetes volt s arról is rég lemondott Miksa hozzájárulásával.

E kettős megbízatás aktáit: a fejedelem és Forgách levelét a pápához végig Berzeviczy írta, szeptember közepén s csupán a záró sorok és aláírás való azoktól, kiknek megbízásából fogalmazta őket.¹⁴ Maga írta Báthory István nevében még saját ajánlólevelét is, melyben czíme — nagyobb tisztség híjján — még csupán a minden nemes embert megillető: generosus vir! Egyébként a leveleket Berzeviczy egyszerű, tiszta latinsággal, gördülékeny irálylyal és nagy körültekintéssel írta. Kivált a Forgáchét, melyben elmondja ugyan, hogy az úgynevezett klerikus rendeket felvette, de erősen hangsúlyozván, hogy soha semmi egyházi szolgálatot nem tett, egy szóval sem említi házasodási szándékát s a felmentést csupán lelkiismerete megnyugtató végett kéri. Különben az idézett kifejezés (ordines clericales) maga oly általánosító és burkolt, hogy belőle a szentszék nem vehette ki, — a mit ez irat tárgyalásakor először kell vala tudnia — hogy vajjon Forgách áldozó pap-e vagy sem.¹⁵

Zsebében a fenti iratokkal Berzeviczy szüret után indulhatott nagy útjára, mivel október 22-ikén találjuk Bécsben, honnan egyenesen Paduába igyekezett.¹⁶ Ideérve heteket töl-

¹⁴ Mindhárom (Gyulafejevárt, 1572 szeptember 15-éről keltezve) a római vatikáni levéltár Nunziatura di Polonia 2. k. 143—147. l.

¹⁵ Sörös Pongrácz czikke Forgách

Ferencz házassági tervéről, a *Turul* 1899. évf. 145. l.

¹⁶ Dietrich Márton értesíti erről Blotzot a jelzett napon kelt levelében; *Erdélyi Múzeum* 1910. évf. 46. l.

tött régi barátjai: Blotz Hugó s a még ott talált magyarok társaságában, mert lassan s csak az év utolsó hónapjában ér ismét a Tiberis partjára, útját Ravennán és Perugián át folytatva.¹⁷

Rómát viszontlátva, Berzeviczy deczember 12-ikén jutott XIII. Gergely pápa színe elé. Monsignore Firmani Kornél, a ceremóniásmester vezette elibe az audienciák termében, hol a pápa tizenegy bíborostól körülvéve fogadta a távoli Erdélyország fejedelmének követét. Meghajtván előtte magát, lábcsőkra ment s félgyenesedvén egy pár szó kíséretében átnyújtá ajánlólevelét. Aztán térdhajtva visszahúzódott a bíborosok széksoráig és Bucapadulus Antal titkár felolvasta az átadott levelet, mire Berzeviczy elmondhatta oratióját. Ez rövid volt és csinos, kivált az ötletes fordulata, hogy Báthory István méltatlannak tartaná magát a keresztyén fejedelmi névre, ha külön követe útján nem üdvözlőné ő Szentségét trónfoglalása alkalmából. Ám ezt azért is teszi, hogy megbizonyítsa ő Szentségének, hogy az elhunyt fejedelem életében két Báthory: István meg Kristóf mentették meg a katolikus vallás süllyedő hajóját s tartották épségben hatáskörükben, néhány buzgó hívők támogatásával. Önfeláldozó működésüket azonban Isten azzal jutalmazta, hogy János fejedelem halálával a két testvér egyikét, Istvánt fejedelemségre juttatta s bölcs kormánya alatt a lakosság nagy része s a székelyek — kik az ország harmadrészét lakják — a katolikus hitet vallják s az naponta mind jobban hódít. Ezt pedig kegyességgel és nem szigorúsággal érte el, a mi — napjaink tanúsága szerint¹⁸ — annyi bajnak okozója. Ennek a fejedelemnek részéről üdvözli és ajánlja fel az engedelmességi fogadalmat, kérve, fogadja országostól szeretetébe, biztosítván arról, hogy hűséges marad iránta és semmit el nem

¹⁷ Ezt Schreck Bálint Berzeviczy lakodalmára írt Carmen nuptiale-jából tudjuk.

¹⁸ Itt Berzeviczy nyilván a pár hónap-

pal korábban esett párisi Bertalan-éjre céloz s könyörületos hangjával önkénytelenül is lutheránus vallását árulta el.

MARTINI. BERZEVICEI

O R A T I O

PRO. VAIVODA. TRANSILVANIAE P R I N C I P E

HABITA PRID. ID. DECEMB. MDLXXII.

VLTA obstare, Beatissime Pater, videntur, quo minus ea, quæ mihi ad Sanctitatem tuam Legato Illustrissimus Vaiuoda Transilvaniæ Princeps meus commisit, tanta aut eloquentia, aut prudentia, aut animi alacritate renuntiẽm, quantam sanctissimæ tuę personæ auctoritas requirit. Atque inter alia moueor maiorem in meo dum Pontificia tua maiestate, purpuratorum item Principum augustissimorum ipso confessit, quo tua latera cingi video; & ad cuius conspectum omnes Legati ex diuersis christiani orbis plagis in Urbem ad Sanctitati tuę gratulatum certatim confluentes, merito expauescunt. Persisterem equidem in eo timore, nisi me recrearet uis voluptatis, qua Princeps meus mitissime effertur ob tuum nouum Pontificatum, quem immortalis Dei beneficio, & singulari hominum approbatione adeptus es. Tanta est lætitia cum fratre suo Christophoro Bathorij perfusus, tantique facit noui Pontificatus Sanctitatis tuę felix auspiciũ, ut se Christiani Principis nomine indignum putaret, nisi eius rei etiam hoc loco per legatum testimonium daret: quod quidem omnium pene opinionem sine ulla dubitatione superabu. Quis enim unquam ab illa regione ab isto sanctissimo domicilio remotissima, toto eo tempore, quo in Prouinciam est redacta, ad summos Pontifices sine gratulatum, siue pietatis causa, quam omnes Principes summis Pontificibus debent, missus est? tota certe regio regnante defuncto Principe in multis hæresibus inquinata fuit; in qua nisi duo columina, idest, duo Bathorij fratres Christophorus, & Stephanus extitissent, Catholica religio iniquitate aduersariorum obruta iacuisset. Eius quippe conseruandæ studio multas insidias & machinationes structas, demique ipse prope uitę discrimina hi duo proceres potius subire, quam vel latum vnguẽ ab eis discedere maluerunt: immo vero decreta Pontificum studioissime colentes, Ro-

manam & catholicam religionem in diftione sua incorruptam custodie-
runt. Eius professionis homines ab aduersarijs per contumeliam expul-
sos incredibili liberalitate aluerunt: constantia demum, & bonis exé-
plis tantum perfecerunt, vt catholicæ religionis saltem tabulæ ex nau-
fragio salutæ in illa Prouincia reliquæ essent. Ita solet Deus Ecclesiam
suam periclitantem in medijs fluctibus præter nostrum capium seruare,
hospitia & bonos Principes, qui illam soueant, & veteri integritati re-
stituant, concedere. Ita quidem in Transilvania euenisse luce meridia-
na clarius constat. Nam mortuo Ioanne Principe Deus Opt. Max. mi-
rabili consilio Stephanum Bathorium alterum è duobus fratribus illi
Imperio præfecit: qui mansuetudine, benignitate, bonisque moribus
adeo ad religionem aditum parare conatur, vt iam omnes fere, sicubi
qui tertiam Regni partem incolunt, catholicam fidem amplectantur:
sectæ vero sensim dispereant: spesque non parua sit fore, vt & ceteri in
viam redeant: seque cum reliquis eadem sinceræ religionis obseruatio-
ne coniungant. Neque ignorat in tanta re plus interdum posse clemen-
tiam, quam sænitiam, quæ multorum malorum caula esse solet, vti no-
stræ alicuique liquido competimus. Illius igitur Principis nomine egregie
animati in hanc sanctissimam Sedem, prouolutus ad genua tuæ Sancti-
tatis de hoc nouo Pontificatu quam maxime possum gratulor: reueren-
tiamque, ac debitam obedientiam tuæ Sanctitati tamquam Christi Vi-
cario defero: simul etiam ex opto, vt non solum hoc initium governa-
tionis tuæ, præsertim nunc cum Petri nauicula diuersis tempestatibus a
Septentrionibus alijsque partibus mundi iactatur, prosperet, sed etiam
progressum cum immortalis gloria coniungat. Cæterum Princeps meus
rogat supplex Sanctitatem tuam, velit hanc testificationem pietatis in bo-
nam partem interpretari; ipsumque cum Prouincia paterna caritate
complecti; quam quidem Prouinciam ipse Sanctitati tuæ, atque huic
Sanctæ Sedi obedientem omni ope seruare conabitur. Neque quid-
quam omnino prætermittet, quod ad hæreses extinguendas, & ad eam
religionem, quam ab Apostolis, ac sanctis patribus traditam Roma-
na Ecclesia perpetuo retinuit, defendendam & propagandam pertine-
re videatur. Dixi.

mulaszt az eretnokség kiirtására és a római egyház védelmére és terjesztésére.¹⁹

Beszédét a szokásos *Dixi* szócskával végezte, mire a titkár felelt reá röviden, kiemelvén, hogy a mennyire szokatlan az erdélyi fejedelem e követsége, annyira jól esik ő Szentségének értesülnie Báthory István kegyességéről, a miért őt szeretettel fogadja fiául és kéri, folytassa továbbra a katolikus egyház védelmére kifejtett működését.²⁰ Erre Berzeviczy ismét lábcsökra járulván, kíséretével a pápa visszatért lakosztályába.²¹

A mi kívánsága volt a fejedelemnek meg kancellárának, Forgáchnak, azt Berzeviczy pár nap múlva magánkihallgatáson, *privátim* adta elő a pápának. Előadását a szentatya nagyon kedvesen fogadta s a távolból jött követet *kedves fű*-nak nevezte.²² Mindkét kifejezés csupán udvariassági és kancelláriai, hiszen Berzeviczy lutheránus volt s ez a kitüntető megszólítás nem illette meg. De azért a pápa leveléből igazi öröm sugárzik ki Báthory iránt abban is, hogy elfogadta javaslatát az Izabella királyné óta szünetelő erdélyi püspökség visszaállítása végett és igazi jóindulat abból a hangból is, melylyel Forgáchot a szerepség alól felmentette, a mi nagy kegyelem és igen ritka eset.²³ A pápa atyai szeretete nyilvánult meg abban a további kegyelmi tényében is, hogy a távoli erdélyi fejedelem követét *arany-sarkantyús lovaggá* tette.

Berzeviczy karácsony harmadnapján vette át XIII. Gergely erről szóló levelét²⁴ s vele a rend jelvényeit: a gyűrűt, a nyak-

¹⁹ Berzeviczy oratióját egykorú nyomtatott eredetijéről mellékelten hű hasonmásban mutatjuk be, a római vatikáni Barberini-könyvtár egyetlen példányáról és érdekes tudnunk, hogy ennek címét 1818-ban Berzeviczy Albert táblabíró is látta a Barberini-könyvtárban, de megjegyzi róla, hogy «ezen munkátskára a lajstrom utasítása szerint reá nem akadhattunk ;» a *Tudományos Gyűjtemény* 1820. évf. VI. füzeté 50. l.

²⁰ E válasz eredetije a római vatikáni levéltár Arm. 3. vol. 113. fol. 107. sz. a.

²¹ Firmani följegyzése nyomán, Mucantius János Ferencz czeremóniás-mester hivatalos diariuma I. k. 42. lapján; a római vatikáni levéltárban.

²² XIII. Gergely Báthory Istvánnak, Rómából, 1572 decz. 28-án; Theiner Ágost: *Annales ecclesiastici* I. k. (Róma, 1856.) 36. lapján, hibásan 29-iki kelettel közölve.

²³ Sörös Pongrácz, a *Turul* 1899. évf. 146. l.

²⁴ Hibás tehát (a *Turul* 1885. évf. 171. l.) Szádeczky Lajos állítása, hogy Berzeviczyt Báthory István király tette lovaggá.

lánczot és aransarkantyút, melyekkel őt — a szokásos formások között — rögtön fel is ékesítették, biztosítván neki mindazokat a jogokat és kiváltságokat, melyeket e rend lovagjai élveztek s melyek közt a legfontosabb úgy látszik az volt, hogy a bíróságok *a szentszék törvényei* szerint ítélkezhetnek az illető lovagon.²⁵ Egyébként a pápa ezt a rendet előszeregettel adományozta idegen követeknek, mert ez volt úgyszólván az egyetlen kitüntetés, mit nem-katholikusoknak is adhatott. Így lett például később egy másik erdélyi ifjú, vécsi Bodonyi István is «auratae militiae eques» római követsége jutalmául.²⁶

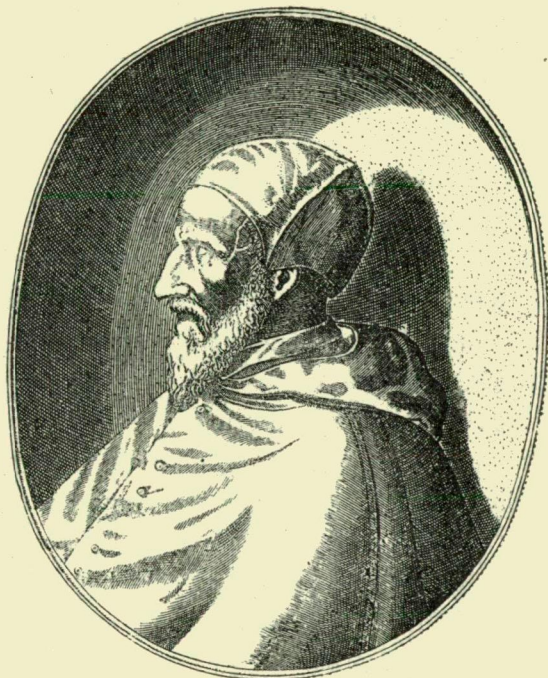
A mit Berzeviczy Rómában igazított, azt a pápa mindenható államtitkárával, Ptolomeo Galli, comói bíborossal intézte, ki nélkül a pápai udvarban semmi sem történhetett. Parasztszülők gyermeke volt és iskoláit végezve Rómában egyszerű szolgálja lett egy jelentéktelen Monsignorenak. Majd IV. Pius titkára és bíborosa, míg XIII. Gergely államtitkárává tette. Ezért a főnemesi származásuak iszonyúan irigyelték és gyűlölték s még megbuktatását is megkísérelték. Ám hiába, mert a pápa tisztában volt unokatestvérei tehetetlenségével, sőt tisztában még saját fogyatékoságával is. Ő maga ugyanis nem volt eléggé értelmes és eszes az állami ügyek intézésére s nem is igen foglalkozott velök. Gátolta benne az, hogy immár hetvenedik évében járt, meg felületes természete is, mely minden gondot, terhet mellőzött s azt könnyűszerrel űzte el magától. Inkább sétálni és szórakozni szeretett s a sok beszédet is kerülte, mert valami nyelvhibája miatt az terhére esett. Mäskülönben kedélyes volt, de kihallgatáson első pillanatra szigorúnak tetszett, bár alapjában véve jószágos. Nem is gyűlölt, de nem is szeretett mélyen senkit sem,

²⁵ XIII. Gergely pápa Rómában kelt 1572 deczember 27-iki kinevező oklevele a római vatikáni Archivio dei Brevi 1572-iki kötete 138. l.

²⁶ Így nevezi Mihály vajda Gyulafejér-

várt, 1599 november 29-ikén kelt adománylevelében; gróf Kemény József kivonata «Appendix diplomatarii Transylvaniae» cz. műve 14. k. 242. lapján, az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában.

kivéve tán a pappá szenteltetése előtti időből származott természetes fiát. Ám azért vallásos, buzgó, úgy hogy hetenként három misét is mondott és ájzatosságban még tán elődjét, V. Piust is felülmulta. Ez nemesítőleg hatott bíborosaira, családjaira s az örökváros egész lakosságára is, mely alatta sokkal erkölcsösebb életet élt, mint korábban. A zarándokok nagy tömege is minden-

40. XIII. GERGELY PÁPA.

felől ellepte Rómát, kivált Olaszország területéről. Egyedül a Trinità de' Monti kolostorában közel 200,000 ember fordult meg az elmúlt 1572-ik évben a legnagyobb rendben, hol a szegények három napig még ételmet is kaptak. Ezt a pápa nem tagadta meg semmi zarándoktól, a ki hozzáfordult, habár majdnem fukarságig zsugori volt, különösen kegyek és kitüntetések osztogatásában, melyekről azt tartotta, hogy megrontják az emberek lelkét. Az összeütközéseket is gondosan kerülte s mindenben a béke

és csend fentartására törekedett, a miért — hibái mellett is — tisztelték, ha nem is igen szerették.²⁷

Szerencsésen befejezván követségét, mely reá nézve is jó sikerrel ért véget, Berzeviczy Márton nagy útra szánta magát, hogy Dél-Olaszország szépségeit is megismerje. Nápolyt érintve egész Sziciliáig lement. Láta a Scylla és Charibdis hullámain, Messina falait, Syracuse emlékeit s az Aetna hófedte ormát. Hazaindultában Rómában ezúttal keresztyén-kori építészetében gyönyörködött, míg Sienában középkori emlékei, Firenzében műkincsei lepték meg. Aztán elcsodálkozott Bologna ferde tornyai láttára és Ferrarán át Paduába ment,²⁸ néhány napi pihenőre. Útja négy hétnél tovább tartott s midőn 1573 január utolsó napján hazafelé indult, alig tudott elbúcsúzni régi paduai ismerőseitől. Erdélybe is sok üdvözetet vitt magával, a fejedelemnek is, különösen Kovacsóczy Farkas, meg Naiboda Bálint tanár részéről, a ki sajtó alatti csillagászati munkáját épp Báthory Istvánnak ajánlva nyomatta ki.²⁹

Habár vágyott haza, a nagy télben Berzeviczy most lassabban haladt s a Száva meg a Dráva partjain átkelve, a Balaton mentén Székesfejérvár és Buda alatt³⁰ s onnan a felsőmagyarországi régi járt postaúton tért vissza Erdélybe, elkerülve Bécset, tavalyi sok keserűségének színhelyét.³¹ E helyett ellátogatott szülőföldjére s néhány heti pihenéssel, június közepén jutott haza a gyulafejérvári udvarba.

Báthory István figyelmesen hallgatta meg vatikáni követének jelentését. Ő szentsége és államtitkára üzenetét, tanácsát pedig oly alázatossággal fogadta, hogy ha — Berzeviczy kijelentése

²⁷ Paolo Tiepolo római velencei követ 1576-iki jelentése, Albèri: *Relazioni* x. k. (Firenze, 1857.) 212—218. l.

²⁸ Schreck Bálint id. verses *Carmen nuptiale*-ja adatai nyomán.

²⁹ A Velenczében, 1573-ban megjelent «*Primarum de coelo et terra institutionum quotidianarumque mundi revolutionum libri tres*» cz. munkája 1573 január 31-én irt

ajánlólevelében említi, hogy Berzeviczy Márton tőlük «in Ungariam resensuro» volt.

³⁰ Schreck Bálint idézett verse nyomán.

³¹ Hogy elkerülte, tanúsítja Liszthy János 1573 márczius 12-iki levele, melyben azt hitte, hogy Berzeviczy ekkor még Paduában tartózkodik; a *Történelmi Tár* 1907. évf. 208. l.

szerint — soha tiszteletet nem tanusított volna a szentszék iránt, ezentúl bizonyára semmi alkalmat nem mulaszt el a katolikus vallás terjesztésére. Örömmel értesült Berzeviczy kitüntetéséről is, a mit sikeres követsége jutalmául a maga részéről azzal tetézt, hogy őt *tanácsosai* közzé vette,³² miáltal most már a kor-

41. A RÓMAI SZENT SZABINA-TEMPLOM BELSEJE.

mányzás intézésében is része jutott. Az országban ekkor ugyan csendesség volt s csak a török készülődéséről jött hír a portáról,³³ de azért a belső rend fentartása és a közigazgatás ellenőrzése mégis elég dolgot adott. Ezt ezidőben az időnként összeülő országgyűlés végezte, melynek előkészítése a kancelláriára hárult. Itt Berzeviczy úgyszólván jobb keze volt Forgáchnak, a kancellárnak, bár augusztus óta sokat betegeskedett. Előbb hetekig a

³² Berzeviczy Márton Gyulafejevárt, 1573 június 21-én Galli Ptolomeo államtitkárhoz írt levele; Theiner id. m. i. k. 128. l.

³³ Berzeviczy fenti levelében.

feje fájt, a mit az erdélyi erősebb levegőnek tulajdonított, melyhez nehezen tudott hozzászokni. Majd izületi fájdalmak bántották, annál gyakrabban, hogy télnak nézett elibe. Különösen lábával volt sok baja, annyira, hogy november végén Kolozsvárott kénytelen volt ágyban maradni és leveleit a Paduából hazatért Kovácsóczynak mondta tollba.³⁴ Ez nagyon bántotta, mert ekkoriban készült a fejedelem megbízásából Forgách lengyelországi követségére s távollétében kancellári teendői is az ő nyakába szakadtak.

Az erdélyi udvar embereivel mostanában egyébként valóságos diadalmámorban úszott,³⁵ az oláh származású Bekes Gás-

*Mart. Berzeviczy
Eq. et Cons. S:
Ill^m pryncis Transil.*

42. BERZEVICZY MÁRTON TANÁCSÚRI ALÁÍRÁSA.

pár³⁶ leveretése után, a mi főleg a kancellária ügyességének és éberségének dicsősége. E dicsőségről értesíti Berzeviczy is a Krakóban élő egykori pécsi püspököt, Dudics Andrást, régi barátját, jelezvén, miként vesztette el egyetlen napon jószágait az áruló Bekes, a ki gyalázatosan visszaélt a fejedelem jószágával. Fogarasi várát is 18 napi ostrommal foglalták el s ő maga belőle mindössze három lovassal menekülhetett lóhalálában, kincseit hátrahagyva, egyik atyjafia, Harinnai János szamosmenti birtokára s onnan egy csónakon császári területre, Szatmárra.³⁷ Győzelmük fontossága azonban nem a trónra vágyó Bekes megveretésében, hanem a császári politika és udvari párt bukásában rejlett. S Berzeviczy ezt, meg Báthory szívós kitarását és hadi erejét akarta Miksa krakói ügynökével, Dudicscsal

³⁴ Erről maga Berzeviczy panaszkodik Kolozsvárról, 1573 november 25-én Dudics Andrásához Krakóba írt levelében; a bécsi állami levéltár *Hungarica* osztályában.

³⁵ Berzeviczy fenti levelének e sorait is: «Noster Forgacius satis bene valet,

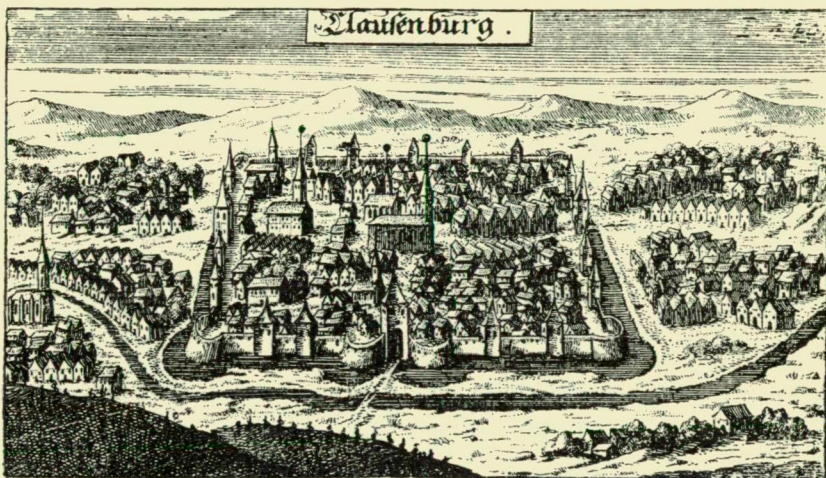
laetus est et triumphat» erre magyarázzuk.

³⁶ Hogy Bekes (és nem Békés) oláh volt, sokan írják az egykoruak közül; többek közt Szántó (Arator) István jezsuita is, ki 1580 elején jött Erdélybe.

³⁷ Berzeviczy fent id. levele nyomán.

éreztetni, midőn a számadatokat tudatosan nagyította, nem gondolván meg, hogy egyidejűleg Forgách is írt neki, minden praktika nélkül értesítvén arról, hogy «Fogarast harmad- vagy negyednapig törték nyolcz faltörő öreg ágyúkkal», mire megadták minden ostrom nélkül.³⁸

Berzeviczy furfangja tehát hatástalan maradt, mert Dudics mindkét levelet együtt küldte be a császári udvarba. De azért odaadó fáradságát a fejedelem nem hagyta jutalmazatlanul, mert

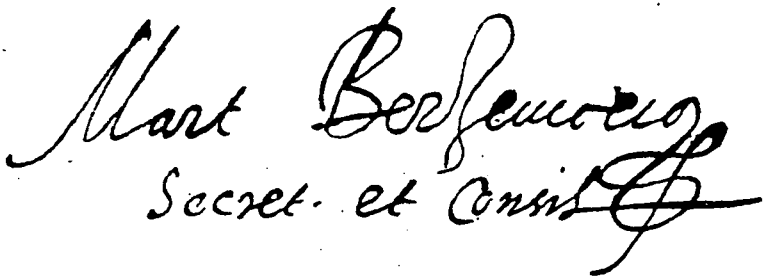
43. KOLOZSVÁR.

immár *titkárrá* léptette elő. Mint ilyen írja alá az 1574 elején Vízkeresztnapján Kolozsvárt befejeződött országgyűlés végzéseit,³⁹ melyeknek szövegezése is nyilván az ő műve. Ezzel most hivatalosan is a kancellár hatáskörét töltötte be, — Forgách távollétében — túrvén annak fáradalmaival is. Mert Berzeviczy hivatala sok szekerezéssel járt, a mi neki, hüléses lábaival nem lehetett kedves, bár kiadós volt is. Így pl. január közepén visszatérve a gyulafejérvári udvarba, maga hallgatja ki II. Szelim szultán s a temesvári pasa csauszait és veti papirosra üzeneteiket,

³⁸ Forgách Kolozsvárt írt 1573 november 26-iki leveléből; a *Századok* 1880. évf. 756. l.

³⁹ Az Erdélyi országgyűlési emlékek 2. k. 549. l.

a fejedelem válaszával együtt.⁴⁰ Két hét múlva Beszterczén találjuk,⁴¹ április közepén meg Brassóban, hol négy napig tárgyal a városi tanácssal, mely őt búcsúzásakor egy 15 forintos nagy szőnyeggel és egypár csizmával lepte meg, a mi ebben az időben nyolczvan dénárt ért.⁴² Az ilyen csekélységek elfogadása ekkoriban épp oly szokásos volt, mint az újévi ajándékoké, a milyennel a kulcsos városok az udvar népének kedveskedtek. Hiszen Kolozsvár tanácsától maga Berzeviczy is egy fehér szőnyeget kapott a

44. BERZEVICZY MÁRTON TITKÁRI ALÁÍRÁSA.

bekövetkezett újesztendőkor, mely azonban már csak hat forint értékű volt.⁴³

Brassóból Berzeviczy ismét az udvarba sietett, hogy május közepén végre haza küldhesse a török követeket,⁴⁴ kiknek drága élelmezésére már a sáfármester is panaszkodott. Majd június elején Kristóf erdélyi oláh vladika kinevezését intézi el,⁴⁵ hogy aztán a fejedelemmel a székelyvásárhelyi országgyűlésre siessen.

⁴⁰ Ezt a M. N. Múzeumi Könyvtár «Protocollum Bathorianum»-ából állapítám meg, melynek vonatkozó darabjait ld. Szalay László «Erdély és a porta» cz. műve (Pest, 1862.) 129, 130, 140, 143 és 146. l.

⁴¹ Beszterczén, 1574 február 5-én kelt oklevelén találjuk ellenjegyzését; Besztercze város levéltárában.

⁴² Brassó város számadáskönyvéből, mely szerint Berzeviczy 1574 április 14-én ért oda és négy ebédet evett a város költségén; Brassó város levéltárában.

⁴³ Így olvassuk róla Kolozsvár város

ó-levéltárában, az 1574-iki sáfárszámadás január 15-iki tételében a következő: Az mit az bíró uram akarattjából és egész Tanácsával vöttem új esztendőre az udvar népének: Vöttem egy fejr szőnyeget Berzeviczy Mártonnak per fl. 6.

⁴⁴ Ld. Báthory István 1574 [május 19-iki] levelét, Szalay id. m. 155. l.

⁴⁵ Ennek Gyulafejevárt, 1574 június 6-án kelt s Berzeviczy által ellenjegyzett oklevelét közölte Jorga: Stefan-cel-Mare, Mihai-Viteazul si mitropolia Ardealului (Bucuresti, 1904.) 33. l.

amint yubis dny
vachak
vagy

Figy. nobis dilect. Salut. et favor. H. v. llyz
dik reatamy f. l. dech. uffignek a vagy gondny. f. l. dech.
fignek, hogy amya k. f. l. dech. uffignek ar. reatamy f. l. dech. uffignek
kif. i. n. y. mar vele, nelly. v. b. sony. s. ok. k. v. l. dech. uffignek
v. l. dech. uffignek. ason. k. i. b. n. y. n. y. l. dech. uffignek
rearatamy ar. k. a. d. i. k. o. s. k. o. m. y. s. t. i. n. u. l. dech. uffignek
m. k. i. l. e. n. k. e. g. y. v. l. dech. uffignek. u. n. b. i. n. t. i. l. k. o. l. o. b. i. g. y. k. e. s. e. e. l. e. k.
szas forrasat vbi. hogy meg y. l. dech. uffignek ar. okas ar
k. i. f. i. d. e. l. e. m. n. e. k. e. g. y. p. o. s. t. a. t. k. o. c. h. a. t. u. n. k. v. o. s. a. r. b. e. l. e. n. i. u. l. dech. uffignek
ar. p. o. s. t. a. r. a. m. e. l. l. y. m. i. b. e. n. m. e. g. y. o. a. s. m. a. t. f. e. l. k. i. l. e. n. y. k. e. k.
ar. reatamy f. l. dech. uffignek, v. l. dech. uffignek. h. o. g. y. t. y. j. u. n. o. t. d. n. a. p. n. a. l. t. u. a. t. v. e. l. e. m.
h. a. t. t. a. d. a. r. d. e. l. e. g. l. i. g. y. a. r. v. y. g. a. s. t. a. l. o. s. a. t. u. k. r. a. h. o. g. y.
o. t. f. u. v. e. l. e. k. i. s. t. e. l. e. k. e. t. m. a. n. d. n. e. k. u. n. k. m. i. n. d. p. e. n. i. g. h.
ar. h. a. s. s. a. n. a. k. v. e. m. a. g. a. r. u. k. n. a. k. p. o. l. g. a. t. u. k.
p. a. r. e. n. t. e. r. s. t. u. n. g. y. ar. o. t. v. e. l. e. k. y. l. i. s. t. e. v. e. k. e. n.
d. e. b. e. t. e. l.
v. o. u. a. b. b. a. ar. v. o. l. e. n. y. e. k. m. e. l. l. e. r.
y. u. n. k. c. h. a. s. s. a. r. n. a. k. ar. d. e. l. e. g. e. p. e. n. i. g. h. r. e. g. i. o. n. o. t. i. l. e. k.
m. e. g. y. e. n. y. i. k. t. i. n. e. l. l. e. b. b. e. n. Ar. i. n. t. a. r. m. y. l. e. n. e. l. i. n. k. e. r.
a. g. g. r. a. t. u. k. b. i. v. e. l. e. k. ar. C. a. s. t. o. y. C. u. m. a. r. i. a. s. t. o. k. n. a. k.
u. n. d. e. r. e. d. e. n. i. n. f. o. r. m. a. t. i. o. n. y. a. n. a. l. e. g. y. e. t. i. m. b. i. o. f. e. l. l. e. g. y. n. e. k.
v. e. y. o. v. e. l. e. g. y. u. n. k. t. o. r. i. h. e. g. y.
h. e. g. y. k. e. t. a. l. e. v. e. l. e. e. g. y. h. i. s. t. o. r. i. a. t. k. e. t. t. y. j. u. n. y. o. l. o. z.
J. u. l. i. u. s. t. a. r. t. a. n. a. k. v. e. l. e. ar. m. i. n. t. T. h. a. m. e. s. e. a. m. e. n. d.
A. r. i. e. g. y. k. i. k. m. e. g. i. n. n. e. k. e. m. v. e. g. y. t. h. e. r. o. n. y. m. y.
J. a. n. e. s. u. s. t. d. e. t. r. i. b. u. s. E. l. o. h. i. m. v. i. J. h. u. s. t. a. r. t. o. f. o. n. m. e. g.
b. o. m. i. k. i. k. y. e. g. y. s. t. D. a. t. u. m. A. l. b. a. J. u. l. i.
15 J. u. l. i. j. 1574

Stephanus Bathory
de Sombe

45. BATHORY ISTVÁN FEJEDELEM LEVELE.
(Berzeviczy Márton kezeirásával.)

Erre egy napi hajtással jutottak el Gyulafejérvárról,⁴⁶ a június 15-iki megnyitásra. De mivel rajta a szászok ügyét is tárgyalták, az előrelátó *szász egyetem* már megnyitása előtt átadta követei által a fejedelemnek és tanácsuraknak Szebenben készített ajándékukat. Ezek közt Berzeviczynek egy *egy márka* súlyú ezüst kupa jutott, melynek becsára 29 frt 8 dénár volt,⁴⁷ míg ugyanattól később egy rizsma papirost kapott.⁴⁸

A székelyvásárhelyi országgyűlés eloszlása után⁴⁹ Berzeviczynek még az előbbi török követség iratait kellett elintéznie.⁵⁰ Visszatérve Gyulafejérvárra⁵¹ meg a császári udvarba küldött Sulyok Imre és Sombory László bécsi jelentéseivel kellett foglalkoznia.⁵² Mindez bölcs tapintatot kívánt, hogy az országot a két hatalmasság versengése között épségben megtarthassák. Ki sem mozdult Berzeviczy Fejérvárról évvégéig. Lucznapján azonban már országgyűlésen sürgölődik, melyet a rendek ezúttal Segesvár városában tartottak. Ez december 18-án ért véget⁵³ s néhány napi pihenéssel⁵⁴ Berzeviczy karácsonyra az udvarral Kolozsvárra vonult, mely ismét egy aranyos pohárral lepte meg.⁵⁵ Ám a beálló újesztendő Berzeviczynek ennél fontosabb ajándékot is hozott. A fejedelem orvosától, az olasz Blandrata Györgytől ugyanis, 1575 február 16-án vette meg 3000 magyar

⁴⁶ Berzeviczy 1574 július 13-án még Gyulafejérvárt szignál (a M. N. Múzeumi levéltár törzsanyagában lévő oklevelen) s így másnap, 14-én korán indultak Marosvásárhelyre.

⁴⁷ A nagyszebeni városi levéltár 1574-iki számadáskönyve június 13-iki tételéből.

⁴⁸ Ugyanott 1574 november 15-ike alatt, ára volt 1 frt. 25 dénár.

⁴⁹ Végzéseit 1574 június 18-iki kelettel és Berzeviczy ellenjegyzésével jelentek meg; Erdélyi országgyűlési eml. 2. k. 552. l.

⁵⁰ Keltük: Vásárhely, 1574 június 14—22; Szalay id. m. 171—173. l.

⁵¹ Berzeviczy ezidőben Báthory István egy Gyulafejérvárt kelt 1574 július 13-iki oklevelén szerepel ellenjegyzőként; a M. N. Múzeumi levéltár törzsanyagában.

⁵² Erre vonatkozik Báthory István 1574

július 16-iki (Berzeviczy kezével irt) levele, melyet hasonlóan közlünk.

⁵³ Végzéseinek Berzeviczy által ellenjegyzett eredeti példányát Kolozsvár város ó-levéltára őrzi.

⁵⁴ Berzeviczy ellenjegyzését látjuk Báthory István Segesvárról kelt 1574 december 21-iki oklevelén is; a Székely oklevéltár IV. k. 33. l.

⁵⁵ Kolozsvár város 1569—1582-iki jegyzőkönyvében olvasom ugyanis, hogy a Tanács 1575 újévekor adott Berzeviczei Mártonnak «poculum deauratum», épp úgy, mint négy más társa: a fejedelem, Forgách Ferencz, Bánffy Pál, Bánffy György és Báthory Kristóf. — Berzeviczy kelyhe pedig 1 m. 18 p. súlyu volt, márkáját 13 forintba számítván; Jakab Elek: Kolozsvár története II. k. 228. l.

forinton a Gyulafejérvár közelében fekvő kisfaludi jószágát, a mihez még Báthory István ajándékol kapta az Ompoly-vizén azt az egykerekű lisztörlő malmot, mely Nováki György gyulafejérvári presbiter magvaszakadtával a kincstárra visszazállott.⁵⁶

E vásárlása és adománya révén Berzeviczy immár erdélyi földesúrrá vált s míg beteges hangulatában bėjövetelekor arról gondolkozott, hogy elhagyja Erdélyt,⁵⁷ ezentúl már anyagi érdeke s a föld szeretete kötötte új hazájához. Ám ha birtokán maga nem is gazdálkodhatott, jövedelme jól fogott sok költséggel járó hivatalos útjain. A régi szokás szerint a községek tartoztak ugyan az udvari embereket ellátni s lovat, szekeret adni alájuk a szomszéd faluig vagy városig, de ez nem mindig volt kielégítő s a ki csak tehette, nem vette igénybe.

A mint kitavaszkodott, a fejedelem országának délkeleti része látogatására indult. Április 18-án érkezett nagy kíséretével Brassóba, hol négy napig időzött és távozásakor Berzeviczynek is egy pár ezüst kehely jutott, melyet a városi tanács 31 forinton vásárlott.⁵⁸ Visszatérő útjukban két hét múlva Kaczán,⁵⁹ május elején Ebesfalván⁶⁰ találjuk Berzeviczyt fejedelmével, a honnan Tordáig felmenve,⁶¹ a hó végére nagy kerülövel érkeztek haza a gyulafejérvári palotába.

Báthory István e körútjának nyilván az volt be nem vallott célja, hogy saját szemeivel győződjék meg alattvalóinak hűségéről s személyének hódító varázsával kérje támogatásukat Bekes Gáspár ellen, a mire a mindig kész császárpárti szászokat is meg kelle nyernie. Bekes ugyanis kiűzetése óta folytatta ellene magyar-

⁵⁶ Káptalani kiadványa nyomán Jakab Elek, a *Keresztény Magvető* 1877. évf. 17–18. l.

⁵⁷ Dudicshoz írt id. 1573-iki leveléből.

⁵⁸ Brassó város eredeti számadáskönyvéből.

⁵⁹ Berzeviczy Miles Simon szebeni polgármesternek Kaczáról, 1575 április 30-áról; dr. Amlacher Albert: *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und*

des Stuhles Broos (Nagyszeben, 1879.) 160. l.

⁶⁰ Báthory István oklevele Ebesfalváról, 1575 május 2-áról, Berzeviczy ellenjegyzésével; az *Uj Magyar Múzeum* 1856. évf. I. k. 553. l.

⁶¹ Báthory Tordán, 1575 május 12-én kiállított oklevele kivonatát ld. gróf Kemény József id. Appendix dipl. Transilvanici 12. k. 3. l.

országi híveivel az aknamunkát, a Báthory megbuktatására irányuló praktikáit.⁶² Ezért az erdélyiek nyilvánosan is *a haza veszedelmének és pestisének* nevezték,⁶³ a mivel Forgách bélyegezte meg, még első kiüzetésekor.⁶⁴ Ezzel a veszedelemmel tehát le kellett számolni s a leszámolás perceze abban az arányban közelgett, a mely arányban a hírek érkeztek arról, miként támogatja Miksa magyar király a hatalmi eszközévé vált Bekest. Letörésére a fejedelem a Keresztesmezőről akart kiindulni, a miért július elsejére országgyűlést rendelt Tordára.⁶⁵ Csakhogy Bekes megelőzte, mert Kassa mellől a kitűzött határidőnél két nappal

46. BEKES GÁSPÁR ALÁÍRÁSA.

előbb ott termett császári seregével. Ez azonban úgy látszik kisebb volt hírénél, mert a fejedelem lassan szállingózó csapatai láttára Székelyvásárhely felé húzódott s a döntő mérkőzés július 9-ikén a Maros szűk völgyében, a kerelőszentpáli csatatéren folyt le köztük. A csatában Berzeviczy is résztvett, állandóan mellette lévén fejedelemnek, a ki most Bekes és pártjának végleges levezésével biztosabban érezhette magát trónján. Ám most is csak úgy, hogy zsarnoki erélylyel büntetett és lépett fel az elmenekült Bekes párthíveivel szemben. A lázadók megfélemlítésére őt fő-

⁶² A fejedelem Gyulafejérvárról, 1575 május 29-én kelt levele Veress Endre: Fontes Rerum Transylvanicarum I. k. 20. l.

⁶³ Így nevezik a rendek Bekest a leveletése után tartott országgyűlésen; Erdélyi országgyűlési emlékek 2. k. 558. l.

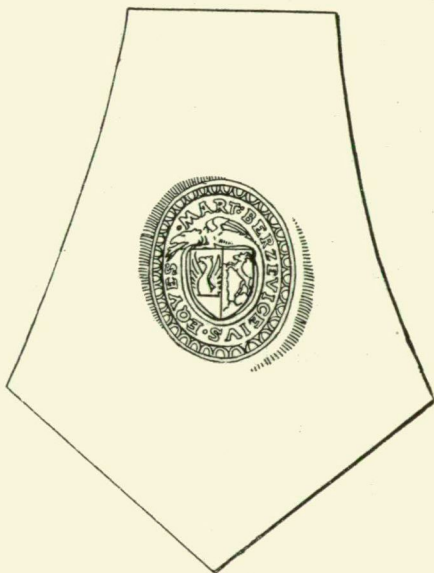
⁶⁴ Forgách id. 1573 november 26-iki levelében.

⁶⁵ Báthory meghívója (Berzeviczy ellenjegyzésével) Gyulafejérvárról, 1575 június 10-én, az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára törzsgyűjteményében.

urat rögtön a csata után levágatott, a többi sorsát pedig a Kolozsvárra hirdetett országgyűlésre bízta. Előbb azonban jószágokból verte ki őket, úgy hogy Berzeviczy már alig győzte az elkobzó rendeletek szövegezését és ellenjegyzését. Így pl. Bekes jószágait a kapusi táborból,⁶⁶ Kendy Jánoséit reá egy hétre a szamosfalviból⁶⁷ parancsolta elvételni, a miért drabantjai és kancelláriai emberei éjjel-nappal útban voltak.

Az országgyűlés Szent Jakab-napján nyílt meg Kolozsvárt. Ezen halákat adván a rendek a fejedelemnek gondjaviseléseért, a melynek tulajdonították, hogy «teljességgel a kegyetlen ellenségtől el nem nyeltettek,» a büntetésre nézve minden kívánságát teljesítették. Ezért július 30-ikán összetült a törvényszék, melynek a lázadók fölött kellett ítélnie. Egy hétig folyt a kihallgatás és tanácskozás, míg elkészült a párját ritkító ítélet-levél, mely 43 nemesnek életét, 34 másíknak orrát-fülét vette, egy nagy rakásnak pedig jószágait kobozta el. Úgy ebben, mint a vele egyszerre, augusztus 6-ikán szentesített országgyűlési végzések szerkesztésében⁶⁸ része volt Berzeviczynek, a ki jogtudását és igazságszeretetét mindkettőben kimutathatta.

Ilyen véres események után Berzeviczy valósággal üdülésnek

47. BERZEVICZY MÁRTON PECSÉTJE.

⁶⁶ Báthory István elfogató parancsa a kapusi táborból, 1575 július 11-éről; a nagyszombati *Transilvania* 1874. évf. 190. l. és Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria Romanilor* 11/5. k. 750. l.

⁶⁷ Kelt 1575 július 19-én a szamosfalvi

táborban; gróf Kemény József «*Diplomatarii Transilvanici supplementum*» VII. k. 361. l.

⁶⁸ Berzeviczy által ellenjegyzett szövegét ld. Erdélyország történeti tára I. k. (Kolozsvár, 1845.) 146–154. l.

tekintette, hogy visszatérve a fejevári udvarba, török ügyek lebonyolításával⁶⁹ és kancelláriai iratok kiadásával foglalkozhatott. Jól esett, hogy távollévő tudós barátainak is írhatott, kik már hosszú hallgatásáért nehezteltek. Így gratulál Blotz Hugónak, a mint megtudta leveléből, hogy Paduából visszatérve a bécsi udvari könyvtár vezetőjévé neveztetett ki, annyi becses könyv közé s oly kedves helyre, az udvar központjában.⁷⁰ Aztán ír, két ízben is a Bécsben működő Jordan Tamás kolozsvári származású orvos-barátjának, a ki őt új könyvekkel szokta meglepni.⁷¹ Rómába is adós volt felelettel Galli bíboros államtitkárnak, még az év elején írt levelére,⁷² és írt Dudicsnak is, kiről a Krakóból visszatért Forgách hozott hírt. Ez jó egészségben volt, annál gyarlóbban a hirtelen összeroskadt és öregedni kezdő Forgách, a ki ezért arra határozta magát, hogy Paduába megy, melynek kitűnő orvosai, közelében pedig híres megleforrásai vannak. Hogy elég útiköltsége legyen, alsófehérmegyei Lonfalva (Limba) nevű jószágát 700 forinton Berzeviczy Mártonnak adta el,⁷³ míg többi erdélyi birtokának gondozását maga a fejedelem vállalta magára. Hogy pedig kedvében járjon, a róla szóló oklevelet végig sajátkezűleg maga Berzeviczy írta meg.⁷⁴

Berzeviczy fájdalmasan búcsúzott sok évi régi jóakarójától, de nemsokára maga is hosszú útra indult. A lengyel trónról volt szó, melyre a mióta a francia Henrik lemondott róla, Báthory István is vágyott és lengyel barátjai buzdítására el is követett mindent megszerzésére. Eleinte párthíveivel levelezett és pénzt meg jószágot ígért nekik; a szentpáli csata után pedig helyzete

⁶⁹ Szokoli Mehemed nagyvezér Báthory Istvánhoz intézett levelét 1575 szeptember 8-án fordítja le; kiadva Szalay id. m. 243 l.

⁷⁰ Gyulafejevárról írt 1575 szeptember 27-iki levele a bécsi udvari könyvtár kéziratára 9737. z. 15. kötete 122. sz. a.

⁷¹ Berzeviczy két levelére hivatkozik Jordanus 1575 november havában kelt válaszában; a *Történelmi Tár* 1881. évf. 491–492. l.

⁷² Kelte Róma, 1575 február 22-én a római vatikáni levéltár Arm. 44. vol. 28. No 92.

⁷³ Báthory István erről szóló és Gyulafejevárt 1575 szeptember 27-én kiállított oklevelét ld. Bártfai Szabó László «Ghimesi Forgách Ferencz váradai püspök évkönyvei» cz. m. (Budapest, 1904.) 193–144. l.

⁷⁴ Az 1575 október 1-én kelt oklevél hasonmását ld. Forgách Ferencz életrajza 200. lapjához mellékelve.

javulván, követéül Blandratát küldte be érdekei védelmére. Ez jól ismerte a lengyel viszonyokat, hiszen éveket töltött Lengyelországban és főurai közt is sok jó ismerőse volt. De gyűlölt trinitárius vallása bizalmatlanságot keltett a nagyobbára katolikus lengyel rendek közt, a mi működése sikerét is csorbította. Szeptember elején érkezett Krakóba, hol egész otthonosan érezte magát és kezdett fejedelme érdekében működni.⁷⁵ Ám, ha az izgatást győzte is szóval, pénzzel, nem igen győzte idővel, erővel. Aztán megbízása sem volt mindenre, pedig a pártküzdelem hevében sok olyasmi adódott elő, a mire a gyulafejérvári udvarban előre nem gondolhattak. Segítséget kért hát urától és Báthory Berzeviczyt szánta melléje, még pedig úgy, hogy ő legyen ugyan főkövete, de azért oly széleskörű és mindenre jogosító teljes felhatalmazást adott neki, hogy egyik a másikat helyettesítse és egyikök is elegendő legyen képviselőtére, sőt hogy maguk helyére másokat is rendelhessenek: személye felajánlására, a királyság elfogadására, egyezségek hitelesítésére és levelek írására.⁷⁶ Útrakelésében Berzeviczyt azonban Forgách elútazása s főleg anyagi ügyeinek rendezése akadályozta, holott nemsokára már a királyválasztó országgyűlést is kitűzték Varsóban.

Ide Blandrata október közepén érkezett fel s a mint a helyzet felől tájékozódott, váltott lovakon küldte vissza Báthory lengyel údvari bejáróját, könyörögve pártja nevében is, hogy még egy tanult embert küldjön melléje a fejedelem, hogy nagyobb tekintéllyel és jobb tanácssal folytassák tárgyalásaikat s küldjön vele pénzt, egyúttal két függőpecsétetes üres, előre aláírt pergamenoklevelet is.⁷⁷ Csakhogy Berzeviczy még erre a sürgetésre sem indulhatott rögtönösen. November elején Tordán volt ismételt

75 Krakóba érkezéséről Laureo pápai követ 1575 szeptember 16-iki varsói jelentésében ad legelőször hírt; Wierzbowski Tódor: Vincent Laureo évéque de Mondovi, nonce apostolique en Pologne (Varsó, 1887.) 252. l.

76 Báthory István meghatalmazása Ber-

zeviczy és Blandrata részére Gyulafejérvárról, 1575 október 2-áról; a Hazai okmánytár III. k. (Győr, 1866.) 453. l.

77 Blandrata levele Báthoryhoz Varsóból, 1575 október 20-án; Pray György: Epistolae procerum regni Hungariae III. k. (Pozsony, 1806.) 195–204. l.

dolga, de azért Szebenből vett jó hámos lovat⁷⁸ s mégis csak felkészülhetett a hosszú útra.

Indulás előtt Berzeviczynek a fejedelem *prokancellárius* címet adott, hogy követének azzal is tekintélyesebbé tegye felépését. Hanem a nagy hóban lassan haladt útján, a nagy-lengyelországi pusztaság pedig újra beteggé tette, úgy hogy idejére fel sem juthatott az országgyűlésre. Így helyette november 15-én Blandrata terjesztette elő ékes nyelven Báthory István ajánlását, de csak írásban, mivel a szóbeli tárgyalásra nem volt hitlevele. Ezt Berzeviczy hozta magával, midőn végre tíz nap mulva

Mart. Berzeviczy
prokancellarius

48. BERZEVICZY MÁRTON PROKANCELLÁRI ALÁÍRÁSA.]

megérkezett.⁷⁹ Erre rögtön megjelent a szenátusban, hol Blandrataelőterjesztésének majdnem valamennyi pontját helybenhagyta. Aztán látogatásokat tett, elsősorban Laureo Vincze püspök, pápai nunciusról, kinek számára levelet hozott urától, kit meleg szavakkal ajánlott figyelmébe, az esetre, ha a császár személye kirekedne a választáskor.⁸⁰ A császárpárti pápai követ udvariasan fogadta s azt felelte neki, a mit Blandratának is előbb, hogy: a királyválasztások az isteni végzettől függenek és kívánatos, hogy dicsőségére s a közjó javára történjenek.⁸¹ Berzeviczy diplomatikus fellépése és urának szerény magatartása azonban jó hatást

⁷⁸ Berzeviczy levele Miles Simonhoz Gyulafejérvárról, 1575 november 4-én; a Székely oklevéltár v. k. 101. l.

⁷⁹ Laureo nuncius 1575 december 3-iki jelentésében azt írja, hogy Berzeviczy «questi giorni» érkezett meg; id. h. 291. l. De egykorú lengyel forrás szerint no-

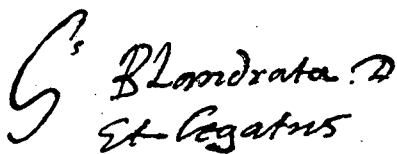
vember 25-én már Varsóban volt; Orzelski Sventoslas kézírata nyomán Szádeczky Lajos: Báthory István lengyel királylyá választása 212. l.

⁸⁰ Laureo Vincze pápai követ fenti jelentésében; id. h. 292. l.

⁸¹ Ugyanott a 274. lapon.

keltett s czélt is ért, mert a lengyel nemesség deczember 14-ikén királylyá kiáltotta ki s két megbizottja mindjárt alá is írta nevében a választási feltételeket.⁸²

A jó hírrel Berzeviczy rohanva sietett haza, a hová Blandrata egy héttel később követte. Fejedelmére Meggyesen akadt 1576 január 10-ikén⁸³ és negyednapra együtt mentek haza Gyulafejérvárra, hol már Tieffenbach Kristóf szatmári kapitány várt reájuk. Ezt Miksa császár küldte, nem kevesebb kérdéssel, mint hogy hajlandó-e Báthory lemondani — illő kárpótlás ellenében — a lengyel királlyságról, melyre őt a nemességnél nagyobb és törvényesebb testület, a szenátus választotta meg. A német követ szinte nevetségessé vált a reá erőszakolt naiv kívánság előterjesztésével a fejedelmi udvar-

49. BLANDRATA GYÖRGY ALÁÍRÁSA.

ban, hol legillőbben még úgyszólván Berzeviczy foglalkozott vele egy héten keresztül, míg végre maga is belátta, hogy hiába vesztegel és szomorúan visszaindult. Kénytelen volt vele, mert a fejedelem Berzeviczyvel és udvarával január 20-ikán az orra előtt hajtatott a meggyesig országgyűlésre; Tordán pedig Tieffenbachnak a Lengyelorszából érkezett követséggel kelle találkoznia, mely Báthoryt ünnepélyesen is meghívta a királlyságra.

Ez az országgyűlés folyama alatt ment végbe, mely január 28-ikán kezdődvén, maga is a fejedelem üdvözlésével nyílt meg. Hiszen uruk dicsőségének a rendek méltán örültek, mondván, hogy Isten «az szegény magyar nemzetnek utolsó reménységében ezt engedte érni és látni, hogy az ő véréből királyt idegen nem-

82 Szövegét ld. Szádeczky id. m. 379. l. Először ismerteté őket azonban nyelvünkön Budai Ferencz : 1804-ben megjelent Polgári Lexikona *Báthory István király* szava alatt.

83 Báthory e nap kelt kiváltságlevelét

már Berzeviczy ellenjegyezte; gróf Kemény József *Diplomatarii Transilvanici supplementum VII. k. 396. l.* Tehát javítandó Szádeczky adata, mely szerint (id. m. 243. l.) Berzeviczy január 11-én érkezett vissza.

zetek előtt is lásson»,⁸⁴ mert ennél szebben és igazabban Báthory István sikerének jelentőségét valóban nem is méltathatták volna.

A lengyel követség fogadtatásáról egyik tagjának, Koslowski Lőrincznek visszaindítása által február elején írt levelében értesíté Berzeviczy a nemesség fővezérét, Zamoyski János belzi kapitányt, hogy a *választott király* elhatározásáról az andrzejowi országgyűlés tagjait tájékoztassa és megnyugtassa, jelezvén azt is, hogy a németek micsoda ígéretekkel meg fenyegetésekkel igyekeznek ő Felségét lemondásra bírni.⁸⁵ Hűségi esküjét Báthory azonban csak az országgyűlés bezárása napján, február 8-ikán tette le a meggyesi lutheránus főtemplomban, a lengyel követek kezébe, külön hitlevelet adván nekik is, minthogy kettejüket Sulyok Imre kíséretében harmadnap hazaküldte,⁸⁶ hogy lengyelországi hívei erről a dologról hamarsággal értesüljenek. Hanem tizenegy társuk még benn maradt, hogy királyukat hazakisérje. Báthorynak most már tényleg erre kellett készülnie, hogy «electus rex» címét megkoronázásával levethesse és erélyességével a német párt netaláni fegyveres ellentállását megtörhesse. Ezért bölcs előrelátással a török támogatását is biztosította magának, valóságos véd- és dacszövetséget kötven vele a német birodalommal szemben, melynek gyengítését most már lengyel állami érdek is kívánta.

Meggyesről Báthory február 12-ikén indult haza Fejérvárra.⁸⁷ Itt most Berzeviczynek éjjel-nappali munkával a felgyült kancelláriai iratokat, függőben lévő birtokadományozásokat és peres dolgokat kell vala elintéznie,⁸⁸ hogy a távozni készülő fejedelem kegyességével erdélyi tartózkodása utolsó napjaiban is kellemes

⁸⁴ Erdélyi országgyűlési emlékek II. k. 575. l.

⁸⁵ Berzeviczy Meggyesről, 1576 február 1-én írt levele az Archivum Jana Zamoyskiego I. k. (Varsó, 1904.) 102–103. l.

⁸⁶ A Berzeviczy ellenjegyzésével kiállított két fontos oklevél hiteles kiadását ld. a Volumina Legum II. k. (Szentpétervár, 1895.) 148–150. l.

⁸⁷ Meggyesről, 1576 február 11-éről írt (és Berzeviczyvel ellenjegyzett) két oklevélét ld. a bécsi állami levéltár *Polonica*-osztályában.

⁸⁸ Báthory ilyen természetű és Berzeviczy ellenjegyzésével megjelent ezidőbeli gyulafejevári kiadványait nem is idézzük.

emléket hagyjon hátra. Érthető hát, mennyire bosszantó volt, hogy izgatott foglalatossága közben újra megzavarta a császár követe: Tieffenbach titkára, Radeck Márton, a ki egy hétig ült az udvarban, újabb ostromokkal és fenyegetésekkel igyekezvén Miksa részére valamit elérni. Persze legtöbb baja megint csak Berzeviczynek volt vele. Költöttnek nevezte a Miksa érdekében kiállított és az osztrák titkár által elibe terjesztett varsói ediktumot s a törvényes királyválasztáson különben is az ő ura győzött. Ezt pedig a császár semmiféle rémítgetése meg nem ingatja elhatározásában, miután már királyi esküjét is letette és útrakészen áll, hogy trónját elfoglalja. És Radeck hiába várt ettől is kedvező választ, mert boszúságára Báthory mindig az ő titkára, Berzeviczy szájával beszélt!⁸⁹

Ezek után Báthory végre elindulhatott nagy útjára. Márczius 3-ikán még Gyulafejérvárt látjuk,⁹⁰ de már 9-ikén Fogarason találjuk,⁹¹ honnan a sárkányi erdőn át 12-ikén Brassóba jutott⁹² és hét napot töltött kíséretével — régi szokás szerint — a városi tanács költségén. Ez majdnem elviselhetetlen nagy volt. Magában véve az még nem ment volna sokra, hogy halon, rákon és galambon kívül 60 fogoly s tömérdek fűszerszám mellett 1000 citrom, 440 meszely eczet és 37 meszely faolaj, még 27 kősó és 558 kenyér fogyott el. Hanem terhes volt, hogy a kíséret tagjai betolakodtak a sáfárgazda pinczéjébe és maguk választották ki a legjobb borokat, köztük olasz malvaziát, melynek ejtelét 40 dénáron mérték. Az egyik pinczében 8¹/₂ akó bort ittak meg, a másikban 3¹/₂ akót, pedig 21—22 forintosak voltak. Oldalal szalonnát is hetet fogyasztottak el 15 frt. értékben, míg marhahústra 742 frt. kelt el. Az abrakkal sem takarékoskodtak, mert zabra 457 frt. ment fel, míg a szénából csak 4 frt. árú kellett

⁸⁹ Szádeczky id. m. 248. l.

⁹⁰ Erről a napról szóló oklevelének kivonata gróf Kemény József Appendix Diplomatarii Transilvanici 12. k. 15. l.

⁹¹ Bánffy György részére szóló adománylevele e napról, Berzeviczy Márton

ellenjegyzésével kibocsátva; az Erdélyi Nemzeti Múzeum gróf Gyulai—Kuun levéltárában.

⁹² E napról írt oklevelének Kemény-féle másolata az Appendix dipl. Transilvanici 12. k. 16. l.

a katonáknak, kik itt mindenben dúskáltak, látván, hogy mindenhez ingyen juthatnak!

Az elmaradhatatlan ajándékok közt ezúttal Berzeviczynek megint egy *két* márkánál súlyosabb pohár jutott, András deáknak egy kisebb, míg a fejedelem sáfárja két forintot, szállásosztója hármat kapott. Mindent felszámítva, Brassó városának 2566 frt 19 dénárjába került ez az ellátás, a mi iszonyú pénz, ha meggondoljuk, hogy 15—20 forinton már szép paripát lehetett venni Erdélyben.⁹³ Így valósággal fellélegzett a város, midőn a fejedelmet 19-ikén távozni látta,⁹⁴ még pedig keletre, a moldvai határ felé.

Ez az út hosszabb volt annál, mely a rendes országúton Kassán, Eperjesen és Bártfán át vezetett ki lengyel földre s melyen negyedszázaddal előbb néhai Izabella királyné hagyta el Erdélyt.⁹⁵ De biztosabb amannál, melyen alig kerülhette volna el a császári hadakkal való összecsapást és dülást. A felajánlott török kíséretet sem akarta Báthory igénybe venni, mivel Berzeviczy kijelentése szerint az ő ura inkább a kerülő utat választja Moldován át, mint sem a török segélylyel — a mely rablásra és pusztításra vágyik — ő Felsége földjén keresztül menjen,⁹⁶ bár út-irányát végig titkolta. Ez Brassóból a Fekete-ügy völgyén föl-felé Uzon, Kézdivásárhely és Bereczk érintésével az ojtozi szoroson át vezetett. Ezen 21-ikén vonultak szerencsésen keresztül, 4—5 ízben átgázolva az Ojtoz vizén. A határra érve, kétség és reménység közt intettek végbúcsút hazájuknak,⁹⁷ melyet Báthory Istvánnak viszontlátnia többé nem adatott.

93 Brassó város számadáskönyvéből, hol ez ellátás elszámolása 8 lapot tölt meg.

94 Hibás tehát, a hogy eddig tuduk (Szádeczky id. m. 268. l. szerint), hogy Báthory István 15-én indult útra Brassóból.

95 Bővebben Izabella királynéről 1901-ben írt Történeti Életrajzom 331—343. l.

96 Szádeczky id. m. 266. l.

97 Tehát nem 16-án, miként Szádeczky (id. m. 294. l.) hibásan állítja.